

Türkiye-NATO İlişkilerinde İnşacı Etkiler (1991-2011)
Constructivist Influences on Turkey-NATO Relations (1991-2011)

Adem ÇAKIR

Dr., Çorlu/Tekirdağ

Bu makaleye atıf için

Adem Çakır, "Türkiye-NATO İlişkilerinde İnşacı Etkiler (1991-2011)", *Uluslararası İlişkiler*, Çevrimiçi Erken Yayım, 28 Mayıs 2021, s. 1-22, DOI: [10.33458/uidergisi.947560](https://doi.org/10.33458/uidergisi.947560)

Makaleye Erişim İçin: <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.947560>

Makale Gönderim: 2 Mayıs 2020
Son Düzeltme: 18 Şubat 2021
Çevrimiçi Erken Yayım: 28 Mayıs 2021

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler
E-Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Bu makalenin tüm hakları *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Türkiye-NATO İlişkilerinde İnşacı Etkiler (1991-2011)*

Adem ÇAKIR

Dr., Çorlu/Tekirdağ

E-posta: ademcakir2011@gmail.com

Orcid No: 0000-0002-8099-8880

ÖZET

Sovyet tehdidinin 1991 yılında ortadan kalkması ile birlikte NATO'nun varlığı ve Türkiye'nin üyeliği ile ilgili ciddi tartışmalar meydana gelmiş, Türkiye'nin farklı dış politika açılımlarına ihtiyaç duyduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte, Türkiye NATO'nun dönüşüm süreci politikalarında aktif bir şekilde yer almış ve NATO içerisindeki varlığını ve görünürlüğünü yıldan yıla artırmıştır. Bu çalışmada Türkiye-NATO ilişkilerinde görülen bu devamlılığın nedenleri araştırılmaktadır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi, dış politika tercihlerinin belirlenmesinde kimlik ve buna bağlı çıkarlar ile bu kimlik ve çıkarların oluşmasında uluslararası sosyal yapının etkilerini öne çıkaran inşacı yaklaşıma dayandırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde araştırma dönemi olan 1991-2011 yıllarında Türkiye'nin NATO'nun dönüşüm dönemi politikalarına katkı derecesi ortaya konmuştur. İkinci bölümde, Türkiye-NATO ilişkilerinde görülen süreklilik “yapı aktör etkileşimi, uygunluk mantığı ve alışkanlık” şeklinde üç ana inşacı kavramsallaştırma etrafında açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnşacılık, NATO'nun Dönüşümü, Türkiye-NATO İlişkileri, Kimlik, Güvenlik Topluluğu

Constructivist Influences On Turkey-NATO Relations (1991-2011)

ABSTRACT

After the Soviet threat disappeared in 1991, serious discussions took place about the relevance of NATO and membership of Turkey. It was even suggested that Turkey needed to take on new foreign policy initiatives other than NATO. Nonetheless, Turkey actively contributed to NATO's transformation policies and increased its presence and visibility in NATO over the years. In this study, causes for this continuity in Turkish-NATO relations are being investigated. The conceptual framework of the study is based on the constructivist approach that emphasizes the importance of identities and related interests in determination of foreign policy preferences. Constructivism also claims that international social structure plays a significant role in formation of those identities and interests. In the first part of the study, the level of Turkey's contribution to NATO during the research period of 1991-2011 is analysed. In the second part, the continuity between NATO-Turkey relations has been explained based on the constructivist concepts of “structure agent interaction, logic of appropriateness and habit”.

Keywords: Constructivism, Transformation of NATO, Turkey-NATO Relations, Identity, Security Community

* Bu çalışma, Adem Çakır, *Türkiye-NATO İlişkilerinin İnşacı Perspektiften Analizi: 1991-2011*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsünden makaleye dönüştürülmüştür.

Giriş

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan iki kutup arasındaki Soğuk Savaş ortadan kalkmış ve dünya yeni bir döneme girmişti. Bu dönemde Soğuk Savaş dönemi kurumları tartışılmaya, varlık nedenleri sorgulanmaya başlanmıştı. Kuruluş antlaşmasında açık olarak belirtilmese de Kuzey Atlantik bölgesindeki Sovyet tehdidine karşın kurulan NATO bu dönemde gerekliliği en çok tartışılan kurumlar arasında yer almıştır. NATO, varlığıyla ilgili tartışmalara yeni dönemin risk ve tehditlerine karşın geliştirdiği dönüşüm politikalarıyla cevap vermiştir. Bu politikalar, 1960'lı yılların sonundan itibaren uygulamaya konan karşı blokla "diyalog ve iş birliği" yaklaşımının bir devamı niteliğindedir. Bu kapsamda NATO'nun dönüşüm politikalarının genel olarak üç ana eksen etrafında geliştiği söylenebilir. Bunlar; yeni bağımsızlığını kazanan eski SSCB ve Varşova Paktı üyeleriyle NATO'ya komşu coğrafyalarla iş birliğini geliştirmeye dayanan "İşbirliğine Dayalı Güvenlik"; NATO'yla aynı amaç ve idealleri paylaşan yeni üyelerin dâhil edilmesine dayanan "NATO Genişlemesi"; İttifak üyelerine tehdit oluşturabilecek krizlerin büyümeden kontrol edilmesini hedefleyen "Kriz Yönetimi/ Ortak Güvenlik" politikaları etrafında uygulamaya konmuştur.

Türkiye'yi 1952 yılında NATO üyesi olmaya iten nedenlerden biri NATO'nun kuruluş amacıyla paralel bir şekilde Sovyet tehdidi idi. Bu tehdidin ortadan kalkması ile birlikte NATO'yla benzer şekilde Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ve Soğuk Savaş dönemi yaklaşımından farklı dış politika açılımlarına ihtiyaç duyulduğu yönünde ciddi tartışmalar gündeme gelmişti. Zira Soğuk Savaş'ın hemen ertesindeki TBMM görüşme tutanakları bu konuda muhalefet partilerinin alternatif politikalar geliştirilmesi yönünde yoğun eleştiriler ortaya koyduklarını göstermektedir.¹ Yine 2000'li yıllarda yapılan kamuoyu araştırmalarında NATO'ya yönelik olumsuz görüşlere rağmen iktidar partilerinin halkın bu hassasiyetlerini politikalarına yansıtmadıkları görülmüştür.² Buna karşın Türkiye'nin bu dönemde, NATO'nun dönüşüm süreci politikalarında aktif bir şekilde yer aldığı, NATO içerisindeki varlığını ve görünürlüğünü yıldan yıla artırdığı görülmüştür. Bu kapsamda bu çalışmada Türkiye-NATO ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrasında görülen süreklilik ve Türkiye'nin NATO'ya katkıları bağlamında artan yoğunluğun nedenleri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi inşacı yaklaşıma dayanmaktadır. Rasyonel yaklaşımlara göre uluslararası alanda faaliyet gösteren aktörler olarak devletler "atomist, rasyonel ve öz-çıkarıcıdır".³ Aktörlerin atomist olması onların kimlik ve çıkarlarının kendilerine özgü olması yani herhangi bir sosyal etkileşime girmeden edinilmeleri anlamına gelmektedir. Rasyonellik, çıkarlarını en etkin ve verimli şekilde elde etme gayretlerini; öz-çıkarıcı olmaları ise öncelikle kendi çıkarlarını elde etme çabalarını ifade etmektedir. Bunlardan çıkan sonuç ise devletlerin sosyal ilişkiye çıkarları önceden oluşmuş olarak giriyor olmalarıdır. Sosyal etkileşimin çıkarların oluşumunda etkisinin olmadığı kabul edilmektedir. İnşacı yaklaşımda ise uluslararası sosyal yapı o yapıyı oluşturan özneler arasındaki paylaşılan norm, anlam ve değerlerden oluşmaktadır. Bu sosyal yapı içerisinde aktörlerin birbiriyle yaptıkları işlemler ve etkileşimler, karşılıklı güven yoluyla yeni çıkarların, hatta ortak kimliklerin oluşmasına yol açmak-

1 Adem Çakır, *Türkiye-NATO İlişkilerinin İnşacı Perspektiften Analizi: 1991-2011*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2016, s. 101.

2 Ibid., s. 154.

3 Christian Reus-Smit et al., *Theories of International Relations*, New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 191.

tadır.⁴ Aktörlerin kimlikleri geniş kurumsal yapı içerisinde sosyal öğrenme yoluyla şekillenebilmekte, bu süreçte yeni çıkarlar geliştirebilmektedir.⁵

Bu çalışmada Soğuk Savaşı sonrası dönemin ilk yirmi yılındaki gelişmeler değerlendirilmiştir. Çalışma iki ana kısımdan oluşmaktadır. “NATO’nun Dönüşümü ve Türkiye” başlığı altında Türkiye’nin NATO’nun dönüşüm süreci politikalarına nasıl karşılık verdiği, dönem içerisinde Türkiye’nin NATO’ya yaptığı katkının derecesi tespit edilerek anlaşılmaya çalışılmıştır. “NATO’nun Dönüşüm Sürecinde Türkiye’nin NATO Politikalarında İnşacı Etkiler” başlığı altında çalışmanın kuramsal çerçevesinin çizilmesinin ardından Türkiye-NATO ilişkilerinde devamlılığı sağlayan hususlar inşacı yaklaşım çerçevesinde incelenmiş, sonuç bölümünde bulgular özetlenmiştir. Bu kapsamda çalışmada 1991-2011 döneminde Türkiye-NATO ilişkilerinde görülen sürekliliğin “yapı aktör etkileşimi, uygunluk mantığı, alışkanlık” şeklinde üç ana inşacı kavramsallaştırma etrafında açıklanabileceği ileri sürülmektedir.

NATO’nun Dönüşümü ve Türkiye

Soğuk Savaş sonrası NATO’nun dönüşüm sürecinin en önemli ayaklarından birini, yeni tehdit olarak öne çıkan istikrarsızlık riski karşısında “istikrarı korumayı ve Kuzey Atlantik Bölgesindeki düzeni devam ettirmeyi amaçlayan bir ortak güvenlik anlayışı doğrultusunda yeni kurumlar ve ilişkiler ağı geliştirmek”⁶ oluşturmuştu. Bu sürecin ilk zirvesi olan Roma Zirvesi (7-8 Kasım 1991) bildirisinde bu durum; “savunucusu olduğumuz değerlerin daha geniş bir coğrafyada paylaşılmasının sunduğu bu fırsatı yeni ortaklarımızla danışma ve iş birliği maksadıyla değerlendirmekten memnunuz.”⁷ şeklinde yansımıştır. İlerleyen yıllarda “iş birliğine dayalı güvenlik” olarak kavramsallaştırılan bu politika, geliştirilen ortaklıklar yoluyla ‘güvenlik toplumu’nun temel norm ve uygulamalarını yeni ülkelere benimsetmeyi ve böylece istikrar ve barışçı değişimi sağlamayı amaçlamıştır.⁸

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri dış politikanın ana amaçları olarak benimsediği; “diğer ülkelerle dostane ilişkiler tesis edilmesi ve devam ettirilmesi, ikili ve çok taraflı yöntemlerle bölgesel ve uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi, çatışmaların barışçı yöntemlerle çözülmesi ile bölgesel ve uluslararası barışın, istikrar ve refahın artırılması”⁹ gibi esaslar İttifak’ın “iş birliği” ve ortaklıklara”

4 Emanuel Adler ve Michael Barnett, “A Framework For The Study of Security Communities”, Emanuel Adler ve Michael Barnett (der.), *Security Communities*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s. 14.

5 Jeffrey T. Checkel, “Social Construction and Integration”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 6, No 4, 1999, s. 548.

6 Gülnur Aybet, “The Evolution of NATO’s Three Phases and Turkey’s Transatlantic Relationship”, *Perceptions*, Cilt 37, No 1, 2012, s. 21.

7 Roma Zirve Bildirisi, “Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, 8 Kasım 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim Tarihi 8 Eylül 2013).

8 Emanuel Adler, “The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO’s Post-Cold War Transformation”, Paper Presented at the 2007 Meeting of the International Studies Association, Chicago, 2 Mart 2007, s. 26-27.

NATO’nun 2010 yılında yayınlanan yeni Stratejik Konsepti’nde İş Birliğine Dayalı Güvenlik İttifak’ın üç temel görevinden biri olarak sayılmıştır. Diğerleri; Ortak Savunma ve Kriz Yönetimi’dir. Bkz. NATO Stratejik Konsepti 2010, 19 Kasım 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2015).

9 “Türkiye’nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/i_turkiye_nin-uluslararasi-guvenlik-perspektifi.tr.mfa (Erişim Tarihi 14 Mart 2016). Aynı kaynakta “İyi komşuluk, egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı ve iç işlerine müdahalede bulunulmaması gibi belli başlı bazı ilkeler” bu politikanın temel unsurları olarak sayılmaktadır (yazarın notu).

dayalı yeni yaklaşımıyla paralellik arz ediyordu. 1997-2002 yıllarında Türkiye'nin dış politikasına yön veren İsmail Cem aynı minvalde bölgesel ve küresel istikrarı esas alan politika anlayışını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı ve karşılıklı çıkarlara dayalı iş birliği komşularımıza yönelik politikamızın esasını oluşturmaktadır. İç işlerine karışmama, sınır güvenliği ve terörizme karşı iş birliği diğer kriterler arasındadır. Bize dostça yaklaşıma karşı dostça yaklaşmak bizim geleneğimizde vardır. Hasmane tutumun ise hak ettiği karşılığı alması gayet doğaldır.”¹⁰

Bu nedenle Türkiye İttifak'ın bu yönde geliştirdiği politikaların başından beri destekçisi olmuştur. İttifak'ın Avrupa-Atlantik güvenlik yapılarının daha geniş coğrafyaları kapsayacak şekilde genişletilmesinde Türkiye'nin desteği önem arz ediyordu. Zira Türkiye; coğrafi konumu ve tarihi, kültürel bağları ile Avrupa, Balkanlar, Orta Doğu, Orta Asya, Karadeniz ve Akdeniz havzalarındaki birçok ülkeyi etkileme potansiyeli taşıyordu. Türkiye laik, demokratik ve serbest piyasa ekonomisini benimsemiş yapısı ile bu ülkelere rol model olabilir, Avrupa-Atlantik güvenlik yapılarına eklemelenmeleri için bölgesel iş birliğinin geliştirilmesinde “çıpa” görevi görebilirdi.¹¹ Doğu ve batı arasında köprü vazifesi gören coğrafi konumu ile Türkiye aynı zamanda NATO'nun “iş birliğine dayalı güvenlik” konseptini hayata geçirmeye katkı sağlayarak jeopolitik bir köprü inşa edebilmek için bütün olanaklara sahipti.¹²

Bizzat dönemin NATO Genel Sekreteri ve Türk dış politika yapıcılarını tarafından dile getirilen rol model olma işlevi Türkiye'nin Batılı kimliğini teyit eder bir nitelik de taşıyordu. NATO'ya giriş sürecinde etkili olan Türkiye'nin Batılı kimliği, İttifak içinde olumsuzluk yaşadığı dönemlerde üyeliğin sorgulanmamasında etkin olan faktörlerin başında gelmekteydi. Ancak Soğuk Savaş sonrasında Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile Türkiye'nin Batı için stratejik öneminin azalması Batı ile 40 yıllık bir süredir en güçlü bağı oluşturan Kuzey Atlantik toplumu ile bağın da zayıflaması sonucunu doğurabilirdi. Böyle bir durumda Türkiye'nin giderek Avrupa'dan uzaklaşarak Orta Doğu'nun bir parçası olarak görülmesi riski bulunmaktaydı.¹³ Nitekim “Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehditlerin olmadığı bir ortamda Türkiye'nin demokrasi konusundaki eksikliklerinin daha fazla göze çarpması”¹⁴ bir yönüyle Türkiye'nin askeri değerinin azalması nedeniyle Batı'nın daha rahat eleştirel bir tutum takınabilmesi şeklinde açıklanabilirken, bir yönüyle de Türkiye'nin asıl değerinin Batılı normları güçlendirmesiyle artacağına işaret etmektedir. Bu yönüyle, Türkiye'nin NATO'nun iş birliğine dayalı güvenlik konseptinin daha geniş coğrafyalara yayılmasında oynayacağı model olma rolü Türkiye'nin Batılı kimliğinin idame ettirilmesinde katkı sağlayabilirdi.

Türkiye'nin işbirliğini esas alan yeni girişimlere destek vermesi kendi güvenlik ve çıkar tanımlamaları ile de iyi uyumluydu. Gelişmekte olan bir ülke olarak “ülke içindeki demokratikleşme, ekonomik kalkınma ve güvenliksizleştirme süreçlerinin başarıyla sürdürülebilmesi için çevresinde bir barış kuşağı oluşturmali”¹⁵ ve geniş bir coğrafyada yeni ekonomik ve siyasi ilişkiler ağı geliştirmeliydi.

10 İsmail Cem, “Turkey: Setting Sail To The 21st Century”, *Perceptions*, Cilt 2, No 3, 1997, s. 3.

11 Javier Solana, “NATO in Transition”, *Perceptions*, Cilt 1, 1996, s. 3.

12 Javier Solana, “NATO in The Twenty-First Century”, *Perceptions*, Cilt 4, No 1, 1999, s. 4.

13 Tarık Oğuzlu, *NATO Ortaklıkları ve Türkiye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 32.

14 Ibid., s. 33. Güvenliksizleştirme, tehdit olarak algılanan bir problem veya olgunun tehdit olmaktan çıkarılarak normalleştirilmesi anlamında kullanılmaktadır.

15 Ibid., s. 30.

İttifak'ın savunucusu olduğu norm ve değerlerin daha geniş bir coğrafyada benimsenmesi bir yandan bölgesel istikrarın sağlanmasına katkı sağlarken, bir yandan da bu ilişkilerin kurulmasına yardımcı olacaktı.¹⁶ Siyasi ve iktisadi olarak dışa açılımı esas olan bu politikanın başlangıcı Turgut Özal'ın iktidara geldiği 1980'li yıllara kadar gitmekteydi. Dışişleri Bakanı İsmail Cem 1990'lı yılların sonlarında bu ilişkilerin dış politikadaki önceliğini şu sözlerle dile getiriyordu:

“Türkiye geçmişte NATO'ya yaptığı stratejik katkıyla bilinirken şimdi ekonomik canlılık, girişimcilik ve dış ticaretle farkını hissettirmektedir. Ekonomik ilerlemecilikle tarihi ve kültürler bağlarını birleştiren yeni dış politika anlayışıyla Türkiye yeni bir ekonomik ivme yakalamış, bölgesel rolünü küresel role dönüştürmektedir.”¹⁷

2002'nin sonlarından Arap Baharı'nın yaşanmaya başlandığı 2011 senesine kadar Türk dış politikasının temel unsurlarından olan 'komşularla sıfır sorun politikası'¹⁸ da NATO'nun iş birliğini esas alan politikalarını destekler nitelikteydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında benimsenen “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesiyle benzerlik taşıyan bu politikada amaç ülke çevresindeki istikrarsızlık ve tehdit unsurlarını azaltılarak ülke içindeki ekonomik ve siyasi gelişmelere daha fazla kaynak ayırabilmektir.¹⁹ Böylece Türkiye “herkes için güvenlik, siyasi diyalog, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve kültürel uyum”²⁰ dayanan dış politika yaklaşımını uygulamaya koyma imkânı bulacaktı.

NATO'nun dönüşüm sürecinde uygulamaya koyduğu iş birliği ve ortaklık politikasına daha kurumsal bir boyut kazandıran ve ülkelerle bireysel ortaklıklar kurulmasının yolunu açan adım Barış İçin Ortaklık (BİO) girişimi ile atıldı. 1994 yılında yapılan Brüksel Zirvesi'nde BİO programından beklenti; “Avrupa'da politik ve askeri iş birliğini yoğunlaştırmak ve genişletmek, istikrarı artırmak, barışa yönelik tehditleri azaltmak, İttifak'ın üzerine kurulu olduğu demokratik prensiplere bağlılık ve pratik iş birliğini yaygınlaştırarak güçlü ilişkiler inşa etmek” olarak ortaya konuyordu.²¹ Amaç; geliştirilen iş birliği mekanizmaları ile Ortaklık ülkelerinin “uzun vadede kendilerini NATO'nun kurucu değerleri etrafında dönüştürmeleri” sağlanarak “İttifak'ın genel güvenlik çıkarlarına tehdit oluşturmayacak hale gelmeleri”, bölgenin güvenliğine ve nihayetinde “kalıcı barış ve istikrarın tesis edilmesine yapısal anlamda katkı sağlamalarıydı.”²² “Merkezi konumu ile birçok ortaklık ülkesine yakın bir coğrafyada bulunan Türkiye NATO'nun ortaklık politikasını başında itibaren desteklemiştir.”²³ Bu yöndeki en somut adım ise 29 Haziran 1998 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesinde “Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi (BİOEM)”ni açarak atılmıştır.²⁴ BİOEM, 12 Şubat 1999'da NATO tarafından ilk ortaklık eğitim merkezi olarak tanınmıştır.²⁵ BİOEM'in görevi; “NATO ve TSK genel prensipleri ile

16 Ibid, s. 30.

17 İsmail Cem, “Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons For Turkey at the Beginning of a New Millennium”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 1, No 1, 2002, s. 5.

18 Tarık Oğuzlu, “Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal bir Analiz”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, No 42, 2012, s. 9.

19 Ibid., s. 9.

20 “Komşularla Sıfır Sorun Politikamız”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa> (Erişim Tarihi 04 Haziran 2016).

21 Brüksel Zirve Bildirisi, “Declaration of the Heads of State and Government”, Brüksel, 11 Ocak 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim Tarihi 27 Kasım 2013).

22 Oğuzlu, *NATO Ortaklıkları ve Türkiye*, s. 16-17.

23 İsmet Yılmaz, “Turkey and Nato's Approach to Cooperative Security”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 10, No 3, 2011, s. 64.

24 “2016 Yılı Kurs Rehberi”, TSK BİOEM Komutanlığı, http://www.bioem.tsk.tr/images/yayinlar/course_guide_2016.pdf (Erişim Tarihi 18 Mart 2016).

25 Ibid.

öncelikleri çerçevesinde, NATO ve ortaklık ülkeleri personelinin müşterek çalışabilirlik hedeflerine ulaşmalarına katkı sağlamak ve askeri iş birliğini geliştirmek amacıyla eğitim ve öğretim icra etmek” olarak belirtilmektedir.²⁶

NATO genişleme süreci ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik iş birliği ve ortaklık politikaları birbirini tamamlayan bir bütünlük arz ediyordu. Her ne kadar zorunlu olarak birbirini takip eden süreçler olmasa da, NATO Genişleme Üzerine Çalışma Belgesi’nde “KAİK/BİO’ya aktif katılımın muhtemel yeni üyeler için üyeliğe geçişi kolaylaştıracak politik ve askeri iş birliği kalıpları için bir çerçeve oluşturacağı” belirtilmiştir.²⁷ Schimmelfennig, BİO sürecinin NATO’nun aday ülkelere Batı’nın norm, değer ve uygulamalarını öğrettiği sosyalizasyon sürecinin bir ara aşaması olarak görülebileceğini ileri sürmektedir.²⁸ Nihai amaç bu sosyalizasyon süreci sonunda uzun yıllar sosyalist rejimi idaresi altında kalmış ancak tarihi olarak aynı kültür coğrafyasına ait devletleri ortak norm ve değerler çatısı altında bir araya getirerek Kuzey Atlantik güvenlik toplumuna dâhil etmektir. Türkiye’nin genişleme sürecine yönelik resmi olarak dile getirilmeyen kaygıları bulunmuş ve dönemsel olarak farklı görüşler ileri sürerek geciktirmeye veya engellemeye çalışılmıştır.²⁹ Bu görüşler; “üye sayısının artacak olmasından dolayı Türkiye’nin ayrıcalığının ve aldığı desteğin azalacak olması, buna mukabil aday ülkelerin katkı sağlayacak kapasitelerinin az olması nedeniyle Türkiye’nin sorumluluk ve yükünü artıracak olması”³⁰ genel çerçevesinde ileri sürülmüştü. Ancak Türkiye’nin resmi görüşü başından beri genişleme sürecini desteklemek yönünde olmuştur. Dışişleri Bakanlığına göre: “Türkiye, İttifakın genişlemesinin Avrupa-Atlantik alanının bütününde güvenlik ve istikrarın daha da pekişmesine katkıda bulunduğuna inanmaktadır. Yeni üyelerin İttifaka katılımları, aynı zamanda özgür ve birleşik bir Avrupa’nın oluşturulması amacıyla hizmet etmektedir. Bu anlayış temelinde Türkiye, NATO’nun “açık kapı” politikasını başından beri desteklemiştir.³¹ 61’inci hükümetin Savunma Bakanı İsmet Yılmaz da genişleme sürecine Türkiye’nin desteğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Türkiye, İttifak’ın genişlemesinin tüm Avrupa-Atlantik bölgesindeki istikrar ve güvenliğin güçlenmesine katkı sağlayacağına inanmaktadır. Bu nedenle yeni üyelerin katılımını destekliyoruz.”³²

Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu, Kuzey Afrika, Doğu Akdeniz bölgesinden kaynaklanabilecek terörizm, başarısız devletler, kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası örgütlü suçlar gibi güvenlik problemleri ile henüz çözüme kavuşturulmamış politik, sosyal ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan istikrarsızlık potansiyelinin NATO ülkelerine kadar uzanabilecek riskler içermesi³³ NATO’yu bunlara cevap oluşturacak politikalar arayışına itti. 1994 yılında geliştirilen Akdeniz Diyalogu (AD) ve 2004 yılında başlatılan İstanbul İşbirliği Girişimi (İİG) bu problemler karşısında ortak

26 Ibid.

27 “Study on NATO Enlargement”, NATO, 3 Eylül 1995, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (Erişim Tarihi 15 Mart 2015).

28 Frank Schimmelfennig, “Nato Enlargement: A Constructivist Explanation”, *Security Studies*, 1998, Cilt 8, No 2-3, 1998, s. 226.

29 İlhan Uzgel, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 308-310.

30 Ibid. s. 308-309.

31 “NATO ve Türkiye’nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/ii_nato-ve-turkiye_nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa (Erişim Tarihi 19 Mart 2016).

32 Yılmaz, “Turkey and Nato’s Approach to Cooperative Security”, s. 64.

33 *NATO Handbook*, NATO Public Diplomacy Division, Brüksel, 2006. s. 229-230.

bir anlayış geliştirerek bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak maksadıyla geliştirilmişti. Özellikle 11 Eylül saldırıları ve sonrasındaki gelişmeler bu ülkelerle diyalog ve iş birliğinin önemini daha artırdı. Neredeyse tamamı Müslüman olan bu bölgedeki ülkelerle ilgili geliştirilecek politikaların ve girişimlerin meşruiyeti açısından nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin desteği önemliydi.³⁴ İİG'nin NATO'nun İstanbul'da yapılan zirvesinde hayata geçirilmesi bu anlamda Girişim'in meşruiyetini artırmak maksadıyla yapılan bir tercih olarak görülebilir. NATO'nun güneye açılışının İstanbul'dan yapılmasının önemi dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da Zirve sonrasında yapılan basın toplantısında dile getirilmiştir:

“İslam kültürüyle demokrasi kültürünün, geleneksellikle modernitenin, tarih ile geleceğin başarılı bir sentezini temsil eden Türkiye'nin, bu özellikleriyle, medeniyetler ve kültürler arası diyalog için kuvvetli bir umut ışığı oluşturduğu bu toplantı vesilesiyle, bir kere daha, açıkça görülmüştür.”³⁵

2004 yılı Haziran ayı içerisinde ABD tarafından açıklanan ve Türkiye kamuoyu tarafından Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) olarak bilinen politikanın da Orta Doğu'daki toplumların sosyal, siyasal ve ekonomik durumlarında iyileşmeyi öngörmesi İİG'nin BOP'un güvenlik boyutunu oluşturduğu yorumlarına neden olmuştu.³⁶ Neticede İİG, Körfez ülkeleriyle NATO'nun ortak güvenlik sorunları çerçevesinde iş birliğini öngördüğü ölçüde Türkiye'nin dış politika hedefleriyle uyumluymuştu. Bu çerçevede Türkiye, her iki girişime de başlangıçtan itibaren destek vermiş³⁷, “AD'nin ve İİG'nin geliştirilmesine aktif katkısının bir göstergesi olarak”³⁸ bu ülkelerin BİOEM'in faaliyetlerine katılabilmelerine olanak sağlamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında güvenlik ortamı NATO'yu temel görevi olan Washington Antlaşması'nın 5. maddesi kapsamındaki ortak savunma görevleri dışında 5. madde dışı kriz mukabele harekâtı olarak bilinen, üye ülkelerin toprakları dışında meydana gelen çatışmaların bir istikrarsızlık ortamı yaratmadan kontrol altına alınmasını hedefleyen harekâtı kapsayacak şekilde genişletilmesini gerektirmişti. Bu harekâtlar çatışmaların çıkmadan önlenmesini, çıkmasına engel olunamazsa silahlı güç kullanımı da dâhil çeşitli yöntemlerle kontrol altına alınmasını ve çatışma sonrası istikrarın sağlanmasına yönelik faaliyetleri içeren kriz yönetimi yaklaşımına dayalı olarak icra ediliyordu. İlk olarak Balkanlar'daki çatışmalarla fiili olarak uygulamaya konan ve genel olarak barışı destekleme harekâtı olarak da isimlendirilen 5. madde dışı kriz mukabele harekâtı, NATO'nun sadece bir ortak savunma örgütü olmaktan çıkarak ortak güvenlik görevleri de icra eden bir örgüte dönüşmeye başladığını gösteriyordu. Türkiye, NATO'nun icra ettiği ortak güvenlik kapsamındaki harekâtlara, Balkanlar'daki krizin çıktığı 1990'lı yılların ortasından itibaren destek vermiştir. Türkiye'nin bu kapsamdaki harekâtlara katkısını, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri takip edegeldiği ve kurucu irade tarafından ortaya konan “yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi doğrultusunda izlediği barışçı politikayla birlikte değerlendirmek gerekir.³⁹ Zira uluslararası sistemin parçası olma ve meşruiyete dayalı dış politika yürütme anlayışı Türk

34 Oğuzlu, *NATO Ortaklıkları ve Türkiye*, s. 30.

35 “Erdoğan: NATO'nun Değişimi Türkiye'den Gerçekleşiyor”, *Hürriyet*, 29 Haziran 2004, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-natonun-degisimi-turkiyeden-gerceklesiyor-237412> (Erişim Tarihi 5 Haziran 2016).

36 “İstanbul Girişimi BOP'un Askeri Boyutu”, *Hürriyet*, 30 Haziran 2004, <http://www.hurriyet.com.tr/istanbul-girisimi-bop-un-askeri-boyutu-237548> (Erişim Tarihi 05 Haziran 2016).

37 “NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.

38 Ibid.

39 “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Bölge Barışına Yaklaşımı”, TSK, http://www.tsk.tr/6_uluslararası_iliskiler/turkiyenin-barisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim Tarihi 20 Mart 2016).

dış politikasının belirleyici özellikleri arasında olagelmıştır. Nitekim 2002’den sonraki dönemde de bu politikanın bir benzeri “komşularla sıfır sorun” adı altında devam ettirilmiştir. Dışişleri Bakanlığının konuya yaklaşımı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Uluslararası barış ve istikrarın korunması ve böylelikle sürdürülebilir kalkınma ve insan gelişimi için ihtiyaç duyulan güvenlik ve huzur ortamının tesis edilmesi genel hedefi oluşturmaya devam etmektedir. Bu hedefe ulaşılmasında, ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması, kolektif savunma ve kriz yönetim operasyonlarına katkıda bulunulması (barışı koruma, insani yardım ve polis görevleri vb.), Kitle İmha Silahlarının (KİS) ve bunların fırlatma vasıtalarının yayılmasının önlenmesi, silahsızlanmanın teşvik edilmesi gibi unsurlar önemini korumaktadır.”⁴⁰

Türkiye’nin NATO’nun dönüşüm sürecinde barışı destekleme harekâtına yaptığı katkılar Tablo-1’de ifade edilmiştir.⁴¹

Tablo-1. Türkiye’nin NATO’nun İcra Ettiği Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkıları (1992-2011)

Harekâtın Adı ve Yeri	Tarihi
Keskin Muhafız Harekâtı (<i>Operation Sharp Guard</i>), Adriyatik Denizi	13 Temmuz 1992-2 Ekim 1996
Uçuşu Engelleme Harekâtı (<i>Operation Deny Flight</i>), Eski Yugoslavya-Bosna Hersek	12 Nisan 1993-20 Aralık 1995
NATO Uygulama Kuvveti -NATO İstikrar Kuvveti (<i>NATO IFOR – SFOR</i>), Bosna Hersek	20 Aralık 1995-2 Aralık 2004
Kosova Hava Harekâtı (<i>Operation Allied Force</i>), Kosova	23 Mart-10 Haziran 1999
NATO Kosova Kuvveti (<i>Kosovo Force-KFOR</i>), Kosova	12 Temmuz 1999-
Ulusal Güvenlik ve Yardım Kuvveti (UGYK) ve Kararlı Destek Görevi (<i>ISAF, Resolute Support Mission-RSM</i>), Afganistan	Haziran 2002-
NATO’nun Irak’a Eğitim Desteği (<i>NATO Training Mission Iraq - NTM-I</i>), Irak	2004-2011
NATO Okyanus Kalkanı Harekâtı (<i>Operation Ocean Shield</i>), Aden Körfezi	10 Şubat 2009-
Operation Unified Protector (<i>NATO Birleşik Koruyucu Harekâtı</i>), Libya	(29 Mart-31 Ekim 2011)

NATO’nun Balkanlar’daki krizlere müdahalesiyle başlayan kriz mukabele harekâtları Soğuk Savaş dönemi koşullarına göre oluşturulmuş komuta ve kuvvet yapısının yeni duruma göre düzenlenmesini gerektirmişti. Birleşik Müşterek Görev Kuvveti Konsepti (*Combined Joint Task Force*) bu dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirilmişti. Amaç çok uluslu, farklı kuvvetlerden oluşan ve değişik harekâtlar için ihtiyaç duyulacak kuvvetleri kısa sürede bir araya getirebilecek daha esnek ve etkin bir yapı oluşturmaktı.⁴² NATO Hızlı İntikal Edebilir Kolorduları (*NATO Rapid Deployable Corps - NRDC*) ise tugaydan kolordu seviyesine kadar birliklere komuta edebilen Yüksek Hazırlık Seviyeli Birlik Karargâhları (*High Readiness Forces [HRF] Headquarters*) olarak kurulmuşlardı.⁴³ NRDC’ler doğal afetlerde yardım, insani yardım, barışı destekleme, terörizmle mücadele ve kon-

40 “Türkiye’nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.

41 “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkıları”, TSK, http://www.tsk.tr/6_uluslararası_ilişkiler/türkiyeninbarışidesteklemeharekatinakatkıları.html (Erişim Tarihi 21 Mart 2016).

42 NATO Savunma Bakanları Bildirisi, “Final Communiqué of Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers Session”, 13 Haziran 1996, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25065.htm?selectedLocale=en (Erişim Tarihi 21 Mayıs 2015).

43 “Rapid Deployable Corps”, NATO, http://www.nato.int/cps/sl/natohq/topics_50088.htm (Erişim Tarihi 21 Mart 2016).

vansiyonel harp olmak üzere faklı harekât türlerine komuta edebilme yeteneğine sahip olarak teşkil edilmişlerdi. İlk NRDC, 1992 yılında İngiltere tarafından Müttefik Hızlı Müdahale Kuvveti (*Allied Rapid Reaction Force*) adı altında kurulmuştu. 2016 yılı itibari NRDC sayısı dokuza ulaştı. Türkiye, 15 Temmuz 2001 tarihinde Ayazağa / İstanbul'da konuşlu 3'üncü Kolordu Komutanlığının Yüksek Hazırlıklı Kuvvet Karargâhı statüsü kazanabilmesi için gerekli süreci başlattı. 3'üncü Kolordu Komutanlığı, 14 Mayıs 2003 tarihinde Kuzey Atlantik Konseyi (KAK)'nin teyidi ile NATO Hızlı İntikal Edebilir Kolordusu-Türkiye [*NATO Rapid Deployable Corps-Turkey (NRDC-T)*] adı altında Yüksek Hazırlıklı Kuvvet Karargâhı olarak tasdik edilmiş oldu.⁴⁴ Böylece Türkiye, 11 Eylül saldırıları sonrası önemi daha da artan, Kuzey Atlantik bölgesine yönelik dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkabilecek tehditlere karşı hızlı konuşlandırılabilme özelliğine sahip, diğer NATO ülkelerinin de katkıda bulunduğu bir karargâha sahip olarak NATO'nun yapabileceği harekâtları destekleme isteğini göstermiş oluyordu. Nitekim NRDC-T, 13 Ocak-04 Ağustos 2005 tarihlerinde Afganistan'daki UGYK komutasını üstlenmiş; 04 Ağustos 2008-04 Şubat 2009 tarihlerinde UGYK Karargâhını takviye etmiştir.⁴⁵ İttifak 11 Eylül saldırılarından sonra 2002 Prag zirvesinde, "teknolojik olarak ileri, esnek, intikal edebilir, birlikte harekât icra etme yeteneğine sahip, idame edilebilir, kara, deniz ve hava unsurlarından oluşan, istenilen yere hızla hareket etme yeteneğine sahip bir NATO Mukabele Kuvveti (NMK) oluşturmaya karar vermişti.⁴⁶ NRDC-T (3'üncü Kolordu Komutanlığı), NMK'nın ilk Kara Unsur Komutanlığı görevini, kuruluşundan yaklaşık 5 ay sonra 15 Ekim 2003-Temmuz 2004 tarihleri arasında üstlenerek Türkiye'nin NATO askeri yapısına ve harekâtlarına uyumunun geldiği noktayı göstermiş oluyordu.⁴⁷ NRDC-T NRF kara unsur komutanlığı görevini Temmuz 2011-Ocak 2012 tarihlerinde bir kez daha üstlenmiştir.

11 Eylül 2001'de İttifak'ın en güçlü devletine yönelik terör saldırıları, İttifak'ın politikalarını da önemli oranda etkilemiş, tarihinde ilk defa V'inci maddeyi işletme kararı almıştı. Akdeniz'deki Aktif Çaba Harekâtı (*Operation Active Endeavour*) bu kapsamda başlamış; UGYK harekâtının komutasının üstlenilmesi ve NMK gibi yeni yapılanmalar bu dönemde hayata geçirilmişti. Türkiye, NATO'nun sürdürdüğü harekâtlara ve yeni yapılanmalara verdiği desteğin yanında, terörizmle mücadeledeki uzun yılların verdiği tecrübesini İttifak'ın diğer ülkeleri ile paylaşmak ve bu konuda bir anlayış birliği oluşturmak maksadı ile Ankara'da bir Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi (TMMM) kurulmasına karar verdi. Bu yöndeki ilk girişim 1 Aralık 2003 yılında başladı.⁴⁸ Gerekli çalışmaların tamamlanmasını müteakip 28 Haziran 2005 tarihinde resmi açılışı yapıldı.⁴⁹ TMMM'nin vazifesi; "Müttefik Dönüşüm Komutanlığının, NATO'daki terörizmle mücadele alanındaki dönüşüm çabalarını desteklemek" olarak belirtilmektedir.⁵⁰

NATO, Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamına uyum sağlama sürecinde askeri yapısını da iyileştirme yönünde adımlar atmıştı. İlk önemli değişiklik kararı 2002 Prag Zirvesi'nde alınmış "daha sade, verimli, etkili ve intikal edebilir bir komuta yapısı" öngörülmüştü.⁵¹ Buna göre biri "operatif" diğeri "fonk-

44 "NRDC-T History", NRDC-T, <http://www.hrf.tu.nato.int/history.html> (Erişim Tarihi 21 Mart 2016).

45 Ibid.

46 Prag Zirve Bildirisi, "Prague Summit Declaration", Prag, 21-22 Kasım 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm> (Erişim Tarihi 15 Mart 2015).

47 "NRDC-T History", NRDC-T.

48 "History of COE-DAT", TMMM, <http://www.coedat.nato.int/history.html> (Erişim Tarihi 22 Mart 2016).

49 Ibid.

50 "Mission", TMMM, <http://www.coedat.nato.int/about.html> (Erişim Tarihi 22 Mart 2016).

51 Prag Zirve Bildirisi.

siyonel” olmak üzere iki stratejik komutanlık olacak; “operatif” komutanlık, kara-konuşlu “Müşterek Birleşik Kuvvet Komutanlığı (*Combined Joint Task Force*)” karargâhı oluşturabilecek iki Müşterek Kuvvet Komutanlığı (*Joint Force Command*) ile daha kısıtlı kapasiteye sahip ve deniz-konuşlu Müşterek Birleşik Kuvvet Komutanlığı” karargâhı oluşturabilecek sabit bir Müşterek Komutanlık tarafından desteklenecekti. Ayrıca bunlara bağlı kara, deniz ve hava unsurları olması da düşünülmüştü. 12 Haziran 2003 tarihinde Savunma Planlama Komitesi tarafından onaylanan yeni komuta yapısına göre Napoli’de oluşturulan Müşterek Kuvvet Komutanlığına bağlı olarak, Madrid’de Kara Unsur Komutanlığı (*Land Component Command*), Napoli’de Deniz Unsur Komutanlığı (*Maritime Component Command*) ve İzmir’de Hava Unsur Komutanlığı (*Air Component Command*) kuruldu.⁵² Böylece Türkiye, 8 Eylül 1952’de Şirinyer / İzmir’de kurulan NATO Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nın yerine yeni bir komuta yapısı karargâhına ev sahipliği yapmaya başlıyordu.⁵³ 2010 Lizbon zirvesinde bu sefer daha çok ekonomik nedenlerle askeri yapının daha da sadeleştirilmesine karar verildi.⁵⁴ Mayıs 2012’deki Şikago Zirvesi’ne kadar tamamlanan çalışmalar sonucunda toplam 11 olan ana karargâh sayısını altıya, personel sayısının ise 13000’den 8800’e indirmeye karar verildi.⁵⁵ Bu yeni düzenlemeler neticesinde İzmir’deki Hava Komutanlığı kapatılarak 1 Aralık 2012’de Müttefik Kara Komutanlığı (*Allied Land Command - LANDCOM*) kurulmuş oldu. Türkiye’nin Soğuk Savaş yıllarında önemli bir NATO karargâhına ev sahipliği yapması daha çok coğrafyası itibari ile Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği’ne yakın olması ve ayrıca sahip olduğu ordunun büyüklüğü gibi nedenlerle açıklanabilir. Ancak Soğuk Savaş ertesinde de Türkiye mutlaka bir NATO karargâhına sahip olmayı ülke çıkarları açısından gerekli görmüştür. NATO açısından bu, ülkenin kriz bölgelerine yakınlığı ile açıklanabilir. Türkiye açısından ise bu daha çok NATO içinde etkinliğini artırma düşüncesi ile ilgilidir. Bu aynı zamanda Türkiye’nin İttifak’la bağımlı daha da güçlendirme isteğinin bir göstergesi olarak da görülebilir.

NATO’nun Dönüşüm Sürecinde Türkiye’nin NATO Politikalarında İnşacı Etkiler

Sosyal Bir Aktör Olarak Devlet

İnşacılığın önde gelen kuramcılarından Wendt’e göre devlet ontolojik olarak devlet sisteminden önce oluşmuş kabul edilmektedir. Nasıl insan vücudu sosyal yaşama girmeden önce biyolojik olarak oluşmuş ise devlet de devletler sistemine girmeden önce kendi içinde sosyal olarak organize olmuştur. Sorun devletin özelliklerinin ne kadarının uluslararası sisteme girmeden önce, ne kadarının girdikten sonra oluştuğudur. Wendt’in buna cevabı, yeni liberal ve yeni gerçekçilerin aksine, güç arama, bencilik gibi devletlerin varoluşundan geldiği iddia edilen birçok özelliğin uluslararası sistem tarafından oluşturulduğudur. Demek ki devletin ne olduğunu tanımlayan kimliğinin bir kısım özellikleri sosyal-lik öncesi iken bir kısmı uluslararası etkileşim sonrası ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Wendt dört kimlik tipi tanımlamaktadır: Birleşik (*corporate*), tip (*type*), rol (*role*) ve ortak (*collective*) kimlik.⁵⁶

52 “Our Heraldry and History”, İzmir Kara Komutanlığı, https://www.lc.nato.int/articles.php?page_id=3 (Erişim Tarihi 21 Mart 2016).

53 Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı 11 Ağustos 2004 itibari ile faaliyetlerini durdurmuştur.

54 Lizbon Zirve Bildirisi, “Lisbon Summit Declaration”, 20 Kasım 2010, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2015).

55 “Our Heraldry and History”, İzmir Kara Komutanlığı.

56 Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 197-198.

Birleşik kimlik, kendini diğerlerinden ayırt eden öz-düzenleme (self-organizing) yapılarıyla⁵⁷ devleti diğerlerinden farklı kılan ve sadece adı geçen devlete ait özellikleri ifade etmektedir.⁵⁸ Tip kimlik, diğer bazı devletlerdeki siyasi sistemlerle ortak özellikler içeren, devletteki hâkim siyasi sistemle ilgili özellikleri ifade etmektedir. Rol kimlik, devletin uluslararası toplumdaki konumunun getirdiği özelliklerle ilgili ilgilidir. Ortak kimlik ise kendi çıkar ve refahını öteki ile bir tanımlamayı gerektirir.⁵⁹

Sosyal bir varlık olan bireyin özelliklerinin içinde bulunduğu toplumda bir değer ifade edebilmesi için hem içsel hem dışsal süreçlerle doğrulanması gerekir. İçsel süreç, kişinin kendini ötekini bakış açısıyla tanımlamasıyla olur. Dışsal süreçte ise rollerin toplum tarafından kabulü söz konusudur. Birey ve kültür etkileşiminde bu iki süreç de önemli roller oynamaktadır. Bu çerçevede, nasıl toplumda kimlik bireylere kendilerinin ve diğerlerinin kim olduklarını ifade eder ve bireylerin yaptığı seçimlerde belirleyici olursa, devlet kimliği de devletler için uluslararası toplumda benzer bir işlemi görür.⁶⁰ Devletler bu toplum içerisindeki faaliyetlerinde birden fazla kimlikle yer alabilirler. Ancak bu kimliklerin uluslararası etkileşim süreçlerindeki ağırlıkları farklı olabilir. Wendt'in kimlik sınıflandırması sosyal etkileşime açık olma boyutuyla değerlendirildiğinde, uluslararası yapının birleşik kimliğe çok az, tip kimliğe kısmen, rol ve ortak kimliğe ise daha çok etkide bulunması beklenmelidir.

Wendt'e göre "devletler; davranışları birleşik, tip, rol ve ortak kimliklerde yerleşik çeşitli çıkarlar tarafından motive edilen aktörlerdir."⁶¹ Kimlikler çıkarların temeli olduğuna göre kimlik çeşitliliği kadar çıkar çeşitliliği de beklenmelidir.⁶² Ancak, rasyonel teorilerde görüldüğü gibi sabit çıkarlardan bahsetmek ne ölçüde mümkündür? Wendtçi inşacılığın buna cevabı devletlerin birleşik kimliklerden kaynaklanan birtakım çıkarlarının benzerlik gösterebileceğidir. Devletlerin birleşik kimliklerine özgü bu çıkarlar uluslararası sistem tarafından inşa edilmişlerdir. Ancak devlet çıkarlarının çoğunun uluslararası sistem tarafından inşa edildiğini iddia eden Wendt'e göre bu sosyal öncesi çıkarlar da değişik derecelerde uluslararası sistem tarafından birleşik kimliğin sınırlamaları çerçevesinde inşa edilen tip, rol ve ortak kimliklerden etkilenmişlerdir.⁶³ Çünkü birleşik kimliğin çıkarlarının nasıl karşılanacağı, devletin kendini diğerlerine göre ve uluslararası toplum içerisinde nasıl konumlandığına bağlıdır.⁶⁴ Ulusal çıkarlar olarak tanımlanan bu çıkarlar; fiziki beka, egemenlik, ekonomik refah ve ortak saygınlık olarak tanımlanmaktadır. Devletlerin dış politikaları üzerinde sınırlayıcı etkileri bulunan ulusal çıkarların devletlerin varlıklarını devam ettirebilmesi için karşılanmaları gerekir.⁶⁵

Devletlerin kendilerini yeniden üretebilmek için asgari olarak birleşik kimliklerinden kaynaklanan belirli çıkarları yerine getirmelerinin gerekmesi devletlerin doğaları itibari ile çıkarıcı olduğu

57 Ibid., s. 224

58 Lerna K. Yanık, "Atlantik Pakti'ndan NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, No 34, 2012, s. 32.

59 Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 225-229.

60 Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, Cilt 23, No 1, 1998, s. 175.

61 Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 233.

62 "Çıkar olmadan kimliklerin motivasyonel gücü yoktur, kimlikler olmadan çıkarların istikameti yoktur. Çıkarlar istek tarafındayken, kimlikler bilinçli eylemin fikir/inanç tarafındadır (istek + inanç/fikir = eylem)" (Ibid., s. 231).

63 Ibid., s. 234.

64 Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", *The American Political Science Review*, Cilt 88, No 2, 1994, s. 385.

65 Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 235-237.

anlamına mı gelir? İnşacı yaklaşıma göre devletler varoluşları itibari ile çıkarıcı değildir. Bu özellikleri sosyal etkileşim süreci içerisinde karşılıklı etkileşim yoluyla geliştirmiştir. Bu, gerçekçi (*realist*) teorisinin devletlerin sadece kendi çıkarlarını düşünerek hareket ettiği veya rasyonel teorilerin sabit\verili çıkarlar önermeleriyle çelişir gibi gözükse de aslında tarihsel olarak gözlemlenen gerçeklik her ikisi tarafından da teyit edilmektedir. Aradaki fark bu gerçekliğin aşılıp aşılamayacağı sorundur. Eğer “çıkarıcılık” süreç içinde oluşan özneler arası bir olgu ise bu kültürü aşmak mümkün olabilecektir. Wendt’in de belirttiği gibi aksi takdirde devletler uluslararası normlara sadece kendi çıkarlarını elde etmek için uyarlar.⁶⁶ Bu durumda uluslararası meşruiyet kavramından söz etmek veya kendi güvenlikleri tehdit altında olmadığında diğer devletlere yardım etmek söz konusu olmaz. Hâlbuki insanlar gibi devletlerin de bencil olmak yönündeki doğal eğilimlerine rağmen çıkarlarını diğer devletlerle bir tanımlayarak ortak davranış geliştirmeleri mümkündür.⁶⁷

Uluslararası Sosyal Yapı

Sosyal inşacılığın en önemli iddialarından biri insanların nesnelere ve canlılara onların kendi için taşıdığı anlama göre yaklaştığıdır.⁶⁸ Bu anlamların oluşması ise belirli bir etkileşim süreci sonunda oluşur. Etkileşimin bir kısmı maddi dünyayla, bir kısmı maddi olmayan dünyayla olmakla birlikte sosyal bir varlık olan insanın anlam ve algı dünyasının önemli bir kısmı anlamların paylaşılması, yani sosyalleşme yoluyla gerçekleşir.⁶⁹ Devletler de uluslararası ortamda politikalarını oluştururken etkileşimde bulunduğu aktörlerin kendisi için ifade ettiği farklı anlamlara göre politikaların geliştirirler. Dost bir ülkeye karşı geliştirilen politikalarla düşman bir ülkeye karşı geliştirilen politikalar farklıdır. Dost bir ülkenin silahlı gücü tehdit olarak algılanmazken, düşman olarak algılanan bir ülkenin silahlı gücü tehdit olarak algılanır. Örneğin Amerikan askeri gücü Kanada tarafından tehdit olarak algılanmazken, Küba tarafından tehdit olarak algılanabilir.⁷⁰

Ülkeler tek tek ele alındığında her birinin birbirine karşı tarihsel süreçte oluşmuş farklı algılamalarını bulmak mümkündür. Uluslararası sistem açısından bakıldığında ise yine tarihsel süreç içerisinde devletlerin birbiriyle etkileşim yoluyla geliştirdikleri özneler arası paylaşılan anlamlar, değerler, normlar devletlerin birbirlerine karşı politikalarını etkilerler. Bugün önemli bir kısmı uluslararası anlaşmalarla kurumsallaşmış bu maddi olmayan yapı, başlangıcı Westphalia’ya kadar giden uluslararası sistemin temelini oluşturur. Sosyal yapıların aktörlerin sahip olduğu anlayışlardan bağımsız, nesnel bir varoluşa sahip oldukları, bu nedenle “sosyal yapıların, sosyal hakikatin derin katmanını oluşturdukları” ileri sürülebilir.⁷¹ Örneğin çağdaş uluslararası sistemin vazgeçilmez unsurlarından biri olan “egemenlik” kavramı uluslararası kabul görmüş bir haktır. Devletlere tek başına elde etmeleri çok zor olan bir takım haklar veren “egemenlik” kurumunun yaşaması ancak buna imkân veren uluslararası bir yapıyla mümkün olmaktadır.⁷² Wendt’e göre; “egemenlik devletlerin içsel, kendiliğinden bir özelliği değil, devletleri, başka bir şekilde elde edemeyecekleri belirli haklara sahip olarak oluşturan devletle-

66 Ibid., s. 241-242.

67 Ibid., s. 242.

68 Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Cilt 46, No 2, 1992, s. 396-397.

69 Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 123.

70 Wendt, “Anarchy is What States Make of It”, s. 396-397.

71 Klevis Kolasi, “Postyapısalcılığın Söylemsel Ontolojisinin Eleştirisi: Uluslararası İlişkilerde Söylem Dışı Alan ve Eleştirel Gerçekçilik”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, No 65, 2020, s. 97.

72 Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 182-183.

rarası bir kurumdur. Bu haklar, Lüksemburg gibi zayıf ve Somali gibi başarısız devletlerin (*failed states*) anarşik bir dünyada ayakta kalmalarını sağlar.”⁷³

Uluslararası paylaşılan anlam, değer ve normlardan oluşan ve uluslararası toplumun kültürü olarak da adlandırılabilen uluslararası sosyal yapı, uluslararası güç ve çıkar tanımlamalarının içeriğine de anlam verir.⁷⁴ Gerçekçi ve yeni gerçekçi teoride hiyerarşik yapılanmanın karşıtı olarak tanımlanan ve uluslararası sistemde düzeni sağlayacak bir otoritenin yokluğunu ifade etmek için kullanılan anarşi kavramı devletleri güç ve çıkarlarını maksimize etmeye yönelik bencil davranışlara itmektedir. Herkesin herkesin kurdu olduğu anarşik ortamda devletler kendi kendilerine yetmelerini sağlayacak politikalar geliştirirler. Yeni gerçekçilikte uluslararası sistemin yapısı olarak da görülen bu durum güvenlik ikileminin de ana nedenidir. Wendt’e göre ise anarşi; “neyin var olduğunu değil, neyin var olmadığını gösteren, kendiliğinden anlamı olmayan boş bir kanaldır.”⁷⁵ Anarşi, aktörlerin toplum içinde birbirlerini algılama durumlarına göre geliştirdikleri ilişkilerin yapısıdır. Dolayısıyla anarşiye bu ilişkileri oluşturan aktörler anlam verir.⁷⁶ Bu durumda gerçekçi teorilerin iddia ettiği yapı ve onun sonucunda ortaya çıkan davranışlar bir zorunluluk değil, devletlerin zaman içerisinde etkileşim yoluyla belirli davranış şekillerini benimsemeleri ve bunun uluslararası toplumda yaygınlaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Öyle ise, farklı bir şekilde gelişen etkileşimler farklı bir ilişki yapısının ortaya çıkmasına neden olabilir. Zaman içerisinde paylaşılan anlam, düşünce ve değerlerin gelişmesi ile oluşan yapı Wendtçi inşacılıkta anarşi kültürü olarak adlandırılmakta ve üç anarşik kültürden bahsedilmektedir: Hobbesçu, Lockçu ve Kantçi anarşi kültürleri.⁷⁷

Anarşi kültürleri kendi ve ötekini farklı şekilde konumlandırın ve bununla bağlantılı farklı rol ilişkileri tanımlayan bir yapıya dayanırlar. Wendt anarşi kültürlerinin her biri için ayırt edici bir özne modeli tanımlamaktadır. Bu Hobbesçu kültür için “düşman”, Lockçu kültür için “rakip”, Kantçi kültür için “dost”tur. “Düşman” özne modeli, birbirini sürekli olarak tehdit eden ve sınır gözetmeyen bir şiddeti meşru gören bir yapıyı yansıtırken, “rakip” modelinde şiddeti belirli ölçüler içinde meşru gören rekabet halindeki “rakipler” vardır. “Dost” modelinde ise özneler problemlerini çözmek için şiddeti kullanmazlar. Ortak tehdiye karşı birlikte çalışırlar.⁷⁸

Yapı-Aktör Etkişimi Etkisi

Gerçekçiler açısından uluslararası sosyal yapıların devletlerin uluslararası ortamdaki davranışlarını etkileme özelliği yokken, yeni liberallere göre belirli alanlarda önemli roller oynarlar. İnşacılar için ise bu yapı sadece aktörlerin davranışlarını etkilemekte değil, kimlik ve çıkarları üzerinde kurucu etkilerde bulunan ortak anlayışlardır.⁷⁹ Zehfuss’un belirttiği gibi; “Sosyal kimlikler sadece öteki ile ilişki içerisinde varlık gösterirler ve böylece aktör ve yapı arasındaki karşılıklı kurucu ilişki için hayati bir bağlantı sağlarlar.” Aktörün kültürel süreçleri benimsemesi sayesinde sosyal yapının aktör üzerindeki kurucu etkisi mümkün olmaktadır. Devletin özelliği olarak görülen birçok özellik uluslararası sosyal yapı tara-

73 Alexander Wendt, “On Constitution and Causation in International Relations”, *Review of International Studies*, Cilt 24, No 5, 1998, s. 104.

74 Wendt, *Social Theory of International Politics*, ss. 249-250.

75 Ibid., s. 309.

76 Ibid., s. 309.

77 Ibid., s. 309.

78 Ibid., s. 257-258.

79 Jeffrey T. Checkel, “The Constructivist Turn in International Relations Theory”, *World Politics*, Cilt 50, No 2, 1998, s. 327.

findan mümkün kılınmaktadır. Devletlerin sahip olduğu bireysel norm ve değerler ancak uluslararası kültür içerisinde bir anlam ifade etmektedir. Devletin bu etkileşimi benimseme derecesi ise yapının aktör üzerindeki kurucu/oluşturucu etkisini artırmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonunda ortak bir tehdit karşısında savunma örgütü olarak kurulan NATO süreç içerisinde ortak bir yaşam tarzına dayanan, paylaşılan norm, değer ve prensipleri olan bir güvenlik toplumuna dönüşmüştür.⁸⁰ Kuruluşundan kısa bir süre sonra örgüte üye olan Türkiye'nin uluslararası kimliğinin şekillenmesinde NATO üyeliği etkin rol oynamıştır. Nitekim Dışişleri Bakanlığı'na göre "NATO üyeliği Türkiye'nin uluslararası kimliğinin bir parçasıdır."⁸¹ Türkiye, NATO'nun yeni risk ve tehditlere karşı geliştirdiği dönüşüm süreci politikalarını da desteklemiştir.⁸² Türkiye'nin, NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'ya genişleme süreci ve Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Körfez ülkeleri ile güvenlik iş birliğinin geliştirilmesine verdiği desteğin arkasında, bu ülkelerin Batılı uluslararası toplumla iş birliği yoluyla süreç içerisinde daha demokratik politikaları benimseyecekleri yaklaşımının da etkili olduğu görülmektedir.⁸³ Türkiye'nin bu politikasında NATO ile etkileşiminin oluşturduğu ortak kimlik ve bundan kaynaklanan ortak çıkarların etkili olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte, etkileşimden kaynaklanan kimlik ve buna bağlı çıkarların sürekliliği NATO'nun dönüşümü sonrası ortaya çıkan dinamiklerin ortak kimliği nasıl dönüştüreceğine bağlıdır. Nitekim, 11 Eylül saldırıları sonrası üstlendiği görevler NATO'nun Avrupalı kimliğiyle ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir.⁸⁴ Yine aynı dönemde, Türkiye'nin geleneksel çerçevenin dışında daha iddialı bir dış politika izlemeye başlaması NATO'nun Türkiye'nin kimliği ve güvenliğindeki yerinin sorgulanmasına ve "Türkiye'nin NATO'yu kimliğinin bir parçası olarak değil, ulusal çıkarlarına faydası ölçüsünde değerlendirdiği" iddialarına neden olmuştur.⁸⁵

Uygunluk Mantığı Etkisi

İnşacılıkta kurucu etkiyi sağlayan unsurlardan biri de "kural tabanlı eylem" ve "uygunluk mantığını (*logic of appropriateness*)" içeren bir davranış modelidir. Buna göre aktörler, "sonuç odaklı mantığa (*logic of consequences*)" dayalı rasyonel teorilerde olduğu gibi çeşitli seçenekler arasında en çok faydayı sağlayan seçeneği seçmezler; bunun yerine "hangi durumda, nasıl davranmalıyım?" sorusunun cevabına göre hareket ederler.⁸⁶ Bu soruların cevaplanmasında ise uluslararası paylaşılan değer ve normlar etkilidir. "Normlar, gerek doğrudan devlet kimliğini, gerekse de kimlikten kaynaklanan politika çıktılarını etkileyerek devletlerden beklenen 'uygun' davranışı belirler."⁸⁷ Bu bağlamda normlar, uluslararası ilişkilerin aktörleri olarak devletlerin dış politika pratiklerini düzenlerler."⁸⁸

80 Aybet, "The Evolution of NATO", s. 20-21.

81 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri".

82 Ahmet Davutoğlu, "Transformation of NATO and Turkey's Position", *Perceptions*, Cilt 17, No 1, 2012, s. 13.

83 Tarık Oğuzlu, "Making Sense of Turkey's Rising Power Status: What Does Turkey's Approach Within NATO Tell Us?", *Turkish Studies*, Cilt 14, No 4, 2013, s. 787.

84 Tarık Oğuzlu, "Turkey's Eroding Commitment to NATO: From Identity to Interests", *The Washington Quarterly*, Cilt 35, No 3, 2012, s. 154.

85 Ibid., s. 161.

86 Checkel, "The Constructivist Turn", s. 326-327.

87 Uygunluk mantığı için ayrıca bkz. Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, Cilt 52, No 4, 1998, s. 912.

88 Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 64.

Böylece normlar aktörlerin çıkarlarını tanımlamalarına yardım ederek aktörler üzerinde kurucu etkide bulunurlar.⁸⁹ Normların uluslararası alanda devleti etkilemesi ise kurumsal bağlar, uluslararası kuruluşlar ve rejimler yoluyla olmaktadır. Bir kurumsal bağ yoluyla edinilen kurumsal kimlik çeşitli görev, sorumluluk ve pratikler yoluyla idame ettirilmekte ve devletin belirli durumlarda nasıl davranacağıyla ilgili bir çerçeve sunmaktadır.⁹⁰ Bu kapsamda uluslararası kuruluşlar sadece aktörlerin davranış seçeneklerini sınırlayan ve fayda-maliyet değerlendirmelerine etki eden düzenleyici kurumlar değildir.⁹¹ Uluslararası kuruluşların amaç, işleyiş ve yapıları etkili bir problem çözüm aracı olmak yönündeki faydacı bir talep ile değil temsil ettikleri uluslararası toplumun meşruiyet ve uygunluk standartları ile belirlenirler.⁹² Bu uluslararası toplum veya kuruluşların norm ve kurallarını benimseyen ve kimlik ve çıkarları bu yapılar tarafından kurucu etkiye maruz kalan devletler de rasyonel değerlendirmelere dayalı “sonuç odaklı mantık”tan ziyade kural tabanlı eylem ve uygunluk mantığını içeren bir davranış modeli benimser.⁹³

NATO'nun Bosna ile başlayan Balkan krizlerine müdahalesi artık ortak bir savunma örgütü olmasının yanında ortak güvenlik görevleri de yapan bir örgüte dönüşmeye başladığını gösteriyordu.⁹⁴ Dönüşüm sürecinin temel politikalarını oluşturan iş birliğine dayalı güvenlik ve genişleme süreci politikaları da aynı amaca hizmet ediyordu: Kuzey Atlantik bölgesinde paylaşılan norm ve değerlere dayalı ortak güvenlik kültürünü daha geniş bölgelere yayarak barış ve güvenliği sağlamak. Türkiye'nin bu politikalara katkısının inşacı açıdan açıklamasının yukarıda belirtilen “uygunluk mantığı” olarak adlandırılan yaklaşımla yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Checkel'e göre uygunluk mantığının iki tipi vardır:⁹⁵ Tip I içselleştirme veya sosyalleştirme, tip II içselleştirme veya sosyalleştirme. Birinci tipte aktörler kendilerinden beklenen rolün gereklerini öğrenerek buna uygun hareket ederler. Burada gerçekten toplumun kurallarını benimsedikleri için değil de toplum içinde edindikleri durumu korumak için araçsal bir yaklaşım vardır. İkinci tipte ise aktörler doğru olanı yaparlar. Burada mensubu oldukları toplumun kurallarını benimseme ve içselleştirme vardır. Aktörler toplumun çıkarlarını benimsedikleri gibi kimliklerini de benimseyebilirler. Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan beri Batılılaşma politikaları çerçevesinde Batı tipi bir demokrasi ve ekonomik yapıyı yerleştirmeye çalışmaktadır. Dış politikasında da Batılı kurumlar içinde yer alarak uluslararası hukuk ve meşruiyeti esas alan bir politika izlemektedir. Türkiye'nin AB üyeliği ile sonuçlanacak Batılılaşma süreci yukarıda belirtilen ikinci tip sosyalleşme sonucunda gelecektir. Ancak NATO üyeliği, AB kadar derin ve kapsamlı bir sosyalleşme içermemektedir. Zira AB üyesi ülkeler Lizbon Antlaşması olarak da bilinen anayasal bir antlaşma ile ekonomi, adalet, dış politika ve güvenlik konularında AB'nin kurumsal organlarının otoritesini kabul etmektedir. NATO'da ise üyelerin belirli kriterleri karşılama beklense da sadece ortak savunma alanında bir taahhüt söz konusudur. Bundan dolayı birinci tip sosyalleşmeye daha yakındır. Bu çerçevede

89 Checkel, “The Constructivist Turn”, s. 326-327.

90 Enver Gülseven, *Identity Security and Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Period: Relations with the EU, Greece and the Middle East*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, London, Brunel University, Department of Politics and History, 2010, s. 48.

91 Schimmelfennig, “Nato Enlargement”, s. 210-211.

92 Ibid., s. 210-211

93 Checkel, “The Constructivist Turn”, s. 326-327.

94 Serhat Güvenç, *NATO'da 60 Yıl, Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 45.

95 Jeffrey T. Checkel, “International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework”, *International Organization*, Cilt 59, No 4, 2005, s. 804.

Türkiye'nin NATO'nun araştırma dönemindeki ortak güvenlik kapsamındaki harekâtlara katkısının da fayda-maliyet değerlendirmesine dayalı, "sonuç odaklı" rasyonel bir değerlendirmeden ziyade uluslararası normlara dayalı, meşruiyeti esas alan "uygunluk mantığı" çerçevesinde değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Ancak burada, birinci tip sosyalleşme olarak kavramsallaştırılan kısmi bir sosyalleşme vardır. Türkiye, kendisinden beklenen role uygun hareket ederek Kuzey Atlantik toplumdaki konumunu korumak istemiştir. Nitekim, tip I sosyalleşmenin diğer bir yansımasını Türkiye'nin İttifak'ın dönüşüm dönemi politikalarına karşı zaman zaman geliştirdiği "sorgulayıcı ve sahiplenici"⁹⁶ tavırda da görmek mümkündür.

Alışkanlık Etkisi

Devletlerin karşılıklı etkileşimi yoluyla kurulan yapı ve buna bağlı kimlik ve çıkarlar bir kere tesis edildikten sonra yine karşılıklı etkileşim süreçleri yoluyla idame ettirililer. Zehfuss'a göre bu yapı bir süre sonra aktörlerin tercihlerini sınırlayan sabit bir ilişki haline dönüşebilmektedir.⁹⁷ Düzenli sosyal pratikler yoluyla yeniden üretilen sosyal yapı bir yandan aktörlerin rol ve beklentilerinin bir düzen içinde gerçekleşmesini sağlayarak belirsizliği azaltırken⁹⁸ bir yandan da sürekli tekrarlanan pratiklerin alternatifleri değerlendirme dışında bırakarak aktörleri belirli tercihleri yapmaya koşullandıran durumlar yaratabilmektedir.⁹⁹ Bir başka deyişle, aktörlerin tercihleri her zaman farklı seçeneklerin değerlendirildiği, rasyonel bir seçime dayanan bilinçli bir tercih olmayabilmektedir. Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni uluslararası durum karşısında Türk hükümetlerinin alternatif politikalar üzerinde yoğunlaşmamasında karşılıklı etkileşime dayanan bu yapıyı devam ettirme düşüncesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Yani Türkiye, karşısında yeni bir tercih yapmasını gerektiren bir duruma karşılaşmamış, NATO'nun dönüşüm süreci politikalarıyla uyumlu politikalar geliştirerek mevcut yapıyla bağını korumuştur. Nitekim bu kapsamda Türkiye, çalışmanın birinci bölümünde gösterildiği gibi;

- NATO için bir test niteliğindeki Balkan krizlerine karşı yapılan harekâtlarda aktif bir şekilde yer almış,
- Ankara'da BİOEM ve TMMM'nin açılmasını sağlamış,
- AD ve İİG'ne destek vermiş,
- 3'üncü Kolordu Komutanlığının Yüksek Hazırlıklı Kuvvet (HRF) statüsünü kazanmasını sağlamış, UGYK harekâtına katkı sağlamış,
- Libya harekâtında yer almış,
- NATO Kara Komutanlığı'nın Türkiye'de kurulmasını sağlamıştır.

Yukarıda uluslararası sosyal yapıyı oluşturan unsurlardan biri olan norm ve değerlerin devletin kimliği üzerindeki kurucu etkisinden bahsedilmişti. Bunların pratik uygulamaları kurucu etkiyi artırıcı bir işlev görmektedir. Bu kapsamda, NATO üyesi devletler Kuzey Atlantik bölgesinde kurdukları belirli norm ve değerlere dayalı yapıyı, uzun yıllardır çeşitli kurumlar yoluyla yürütülen ortak eğitim, tatbikat faaliyetleri gibi pratikler yoluyla bir tür "alışkanlık" yaratarak, idame edilmesini sağlamışlar-

96 Tarık Oğuzlu, "NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, No 34, 2012, s. 118.

97 Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 43.

98 Hopf, "The Promise of Constructivism", s. 178.

99 Ted Hopf, "Constructivism All The Way Down", *International Politics*, Cilt 37, No 5, 2000, s. 372.

dır.¹⁰⁰ Burton'a göre bu alışkanlık durumunun oluşmasında bu eğitim, tatbikat, toplantı, çalıştay gibi faaliyetlerde uzun yıllar göreve alan asker ve devlet insanlarında oluşan bağlılık ve sadakat duygusu da etkili olmaktadır.¹⁰¹ Bu faaliyetler yoluyla oluşan bağlılık duygusu zaman zaman ülke içi kurumlardan da öncelikli hale gelebilmekte, belirli alanlardaki iş birliği NATO'ya kurumsal olarak bağlılık yaratabilmektedir.¹⁰² Örneğin, sivil ve asker bürokraside oluşan bu "bağlılık" duygusu NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki devamlılığını açıklayan nedenlerden biri olarak görülmektedir.¹⁰³

Türkiye'nin uzun yıllar NATO içerisinde aktif bir şekilde yer alması bu faaliyetleri yürüten asker ve sivil bürokrasinin aynı yapının devam ettirilmesi yönünde bir tavır geliştirmeleri sonucunu getirmiştir. Neticede, daimi bir karargâh yapısına sahip olan NATO zaman içerisinde, ortak norm ve standartlar geliştirilmesine olanak sağlayan bir kurumsal yapıya ulaşmıştır. NATO'nun kurulduğu dönemden beri üye ülkeler tarafından benimsenmesini sağlamaya çalıştığı hususlardan biri de askeri yapıların sivil ve demokratik kontrolüyle savunma planlamalarında şeffaflığın sağlanmasıydı. Güvenlik toplumu olmanın gereklerinden biri anlaşmazlıkların silaha başvurmadan çözümü ise bunu sağlayacak adımlardan biri de silahlı kuvvetlerin siyasi irade tarafından kontrolü ve gerekli şeffaflığın sağlanmasıydı. Nitekim bu husus dönüşüm dönemindeki BİO ve genişleme süreci belgelerinde de yer almıştır. Türkiye açısından da silahlı kuvvetlerin demokratik yapı içerisindeki yeri ile ilgili 1990'ların sonunda yaşanan yoğun tartışmalar 2000'li yıllardan itibaren azalmaya başlamıştır. Bunun nedeni silahlı kuvvetler komuta kademesinin siyasi tartışmalardan uzak durma konusunda hassasiyet göstermeleridir. Zaman zaman bu genel eğilimin dışına çıkan istisnalar¹⁰⁴ olsa da 2000'li yıllar silahlı kuvvetlerin sivil gözetiminde NATO ve AB uygulamaları istikametinde gelişme kaydedildiği yıllar olmuştur. Diğer etkenler yanında TSK'da bu dönüşümü kolaylaştıran nedenlerden biri de NATO yapısı içinde görev yapan askeri personelin NATO'daki sivil-asker, asker-siyaset ilişkilerindeki uygulamaları yakından gözlemlene fırsatı bulmuş olmalarıdır. Buna paralel bir gelişme TSK'nın terörle yürüttüğü mücadelede de görülmüştür. 1990'lı yıllarda terörle mücadelede izlenen yöntemlere yönelik hukuk devleti olma ilkesi ve insan hakları ihlalleri çerçevesinde eleştiriler yöneltilmekteydi. Bunda önemli oranda siyasi iradenin tutumu etkili olmakla birlikte TSK da fiili olarak mücadeleyi yürüten kurum olması itibarıyla eleştirilerin hedefi olmaktadır. Bu bağlamda 2000'li yıllarda TSK terörle mücadelede hukuk devleti sınırları içerisinde kalmaya ve insan hakları konusuna daha çok önem vermeye başlamıştır. TSK'nın bu hassasiyetini üst düzey askeri yetkililerin açıklamalarında¹⁰⁵ ve bu konularda eğitime verilen önemde görmek mümkündür.¹⁰⁶

100 Alexandra Gheciu, "Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the 'New Europe'", *International Organization*, Cilt 59, No 4, 2005, s. 991.

101 Joe Burton, *NATO After the Cold War: Explaining the Durability of the Atlantic Alliance in a New Global Context*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dunedin, The University of Otago, 2012, s. 39.

102 Ibid., s. 39.

103 Ibid., s. 39.

104 "Genelkurmay'dan Çok sert Açıklama", *Hürriyet*, 29 Nisan 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961> (Erişim Tarihi 04 Haziran 2016).

105 "Faaliyetlerimizi Hukuk Normlarına Uygun İcra Ediyoruz", *trthaber.com*, 18 Eylül 2017, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/faaliyetlerimizi-hukuk-normlarına-uygun-icra-ediyoruz-333831.html> (Erişim Tarihi 23 Şubat 2021); "Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'dan Operasyon Açıklaması", *Hürriyet*, 17 Mart 2016 <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmay-baskani-hulusi-akar-dan-operasyon-aciklamasi-40070963> (Erişim Tarihi: 04 Haziran 2016).

106 "Türk Silahlı Kuvvetlerinde Verilen İnsan Hakları Eğitimleri", TSK, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=TSKInsanHaklariEgitimi> (Erişim Tarihi 23 Şubat 2021); Mehmetçik İçin Yurttaşlık Eğitimi Projesi, <http://miye.tsk.tr/tr> (Erişim Tarihi 23 Şubat 2021).

Sonuç

Araştırma, Türkiye'nin uluslararası bir kurumla geliştirdiği ortaklık ilişkisinin süreç içerisinde dış politika tercihleri üzerindeki etkisini ortaya koyarak devletlerin çıkarlarının belirlenmesinde sosyal etkileşimden kaynaklanan etkileri ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, üç etki tespit edilmiştir. Birinci etki bir savunma İttifakı olarak kurulan NATO'nun süreç içerisinde bir güvenlik toplumuna dönüşmesinden kaynaklanan etkidir. Ortak bir yaşam tarzına dayanan, paylaşılan norm, değer ve prensipleri olan bir güvenlik toplumuna dönüşen¹⁰⁷ NATO'ya kuruluşundan kısa bir süre sonra katılan Türkiye, bu yapı içerisindeki karşılıklı işlemler, etkileşimler ve güven yoluyla gelişen ortak kimliğin bir parçası olmuştur. Kuzey Atlantik İttifakı ile geliştirilen bu ortak kimlikten kaynaklanan ortak çıkarlar dönüşüm dönemi politikalarında görülen iş birliğini açıklayan etkenlerdendir. Ortak kimlik etkisi Türkiye'nin NATO'nun dönüşüm sürecinde takip ettiği politikalara katkısını kolaylaştırmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ortak kimlik gelişiminin sadece Soğuk Savaş sonrası dönemi ile değil, Türkiye'nin NATO'ya katılımı ile başlayan bir süreç olmasıdır. Sürenin uzunluğu etkileşimin fazlalığını, bu da paylaşılan norm, değer ve güvenin sağlamlaşmasını getirmektedir.

Diğer bir etki "uygunluk mantığı"nın yarattığı etkidir. Bu yaklaşıma göre uluslararası kuruluşlar varoluşlarını sadece üyelerine sağladıkları çözüm olanakları ve faydalarla değil, temsilcisi oldukları meşruiyet ve uygunluk standartlarına borçludurlar. Bu kuruluşların norm ve standartlarını benimseyen aktörler de rasyonel değerlendirmelere dayalı bir yaklaşımdan ziyade uygunluk mantığını esas alan bir davranış modeli benimserler. Buna göre aktörler en çok fayda sağlayan seçenek yerine meşru seçeneği tercih ederler. Bu kapsamda, NATO içerisindeki sosyalleşme süreci Türkiye'nin uluslararası hukuk ve meşruiyeti esas alan dış politika anlayışını güçlendirerek, NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki iş birliğine dayalı güvenlik ve ortak güvenlik kapsamındaki politikalarına uygunluk mantığı çerçevesinde destek vermesini sağlamıştır.

Üçüncü etki "alışkanlık" etkisidir. NATO üyesi devletler Kuzey Atlantik bölgesinde kurdukları belirli norm ve değerlere dayalı yapıyı, uzun yıllardır çeşitli kurumlar yoluyla yürütülen ortak eğitim, tatbikat faaliyetleri gibi pratikler yoluyla bir tür "alışkanlık" yaratarak, idame edilmesini sağlamışlardır.¹⁰⁸ Düzenli sosyal pratikler yoluyla yeniden üretilen bu sosyal yapının belirsizlikleri azaltan ve karşılıklı güveni artıran çerçevesi içinde Türkiye farklı seçeneklerin neden olabileceği belirsizlikten uzak durmuştur. Daha doğrusu sürekli tekrarlanan pratiklerin sağladığı alışkanlık ve güven, Türkiye için NATO'nun dönüşüm sürecinde farklı seçeneklerin değerlendirildiği bir rasyonel değerlendirme ihtiyacının ortaya çıkmasına engel olmuştur. Çünkü elde hazır ve güvenilir olanla devam etmek varken, potansiyel olarak rasyonel açıdan daha avantajlı seçenekler olma ihtimali olsa bile, bilinmeyen ve güven oluşmamış seçenekler üzerinde durulma ihtiyacı duyulmamıştır. Zaten inşacı yaklaşım da bu tür etkileşimlerin yarattığı kimlik ve çıkar oluşturma etkisinin rasyonel yaklaşıma alternatif oluşturabildiğini iddia etmektedir.

Bu çalışmada, NATO'nun başlıca kuruluş nedenlerinden olan ve Türkiye'yi de NATO üyesi olmaya iten Sovyet tehdidi 1991 yılında ortadan kalktığı halde Türkiye-NATO ilişkilerinde görülen sürekliliğe geleneksel rasyonel yaklaşımlar dışında farklı bir teorik çerçeveden bakarak orijinal bir açıklama biçimi geliştirilmeye çalışılmıştır. Zira, geleneksel rasyonel yaklaşıma göre Türkiye salt çıkar

107 Aybet, "The Evolution of NATO", s. 20-21.

108 Gheciu, "Security Institutions as Agents of Socialization?", s. 991.

odaklı bir yaklaşımla hareket etse farklı devletlerle iş birliği olanakları arayabilir veya ittifak arayışlarına girerek NATO'dan uzaklaşabilirdi. Nitekim bu dönemde yapılan siyasi tartışmalarda Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin güçlendirilmesi; İslam dünyası ile daha yakın ilişkiler geliştirilerek AB benzeri bir yapılanmaya gidilmesi yönündeki yaklaşımlar yüksek sesle dile getirilmiştir. 1992 yılında, Türkiye'nin insiyatifiyle gerçekleştirilmeye başlanan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri, 1997 yılında dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın girişimiyle kurulan D-8 örgütü, 1990'lı yıllardaki farklı arayışların örnekleridir. 2002'de siyasi iktidarın değişmesi ile birlikte eksen kayması tartışmaları zaman zaman gündeme gelmiş NATO eksenli politikalara karşı Avrasya odaklı politikaları savunan çevreler Türkiye siyasetinde etkili olmaya başlamıştır. Bununla birlikte araştırma döneminde Türkiye NATO'yla ilişkilerinde, Oğuzlu'nun da belirttiği gibi daha "sahiplenici ve sorgulayıcı"¹⁰⁹ bir tavır geliştirse de, dönüşüm dönemi politikalarına katkısı bağlamında bir sürekliliği idame ettirmiş, NATO'dan uzaklaşmayla sonuçlanacak bir alternatif arayışına girişmemiştir. Sonuç itibari ile bu çalışmada; rasyonel teorilerin devletleri "çevrelerindeki sosyal ortamdan etkilenmeyen, sosyal ilişkiye sadece çıkarlarını artırmak için giren; rasyonel, atomist, asosyal aktörler"¹¹⁰ olarak gören yaklaşımlarının aksine, devletlerin çıkarlarının etkileşimde bulunduğu sosyal ortamdan etkilenebildiği ve devletlerin önceden belirlenmiş sabit çıkarları olmadığı Türkiye-NATO ilişkileri çerçevesinde gösterilmiştir. Ayrıca devletlerin dış politikasını belirleyen ve icra edenler üzerinde uluslararası toplum içerisinde şekillenen devletin kimliğinin ve çıkarlarının sınırlayıcı bir etki ortaya koyabildiği anlaşılmıştır.

Türkiye, çalışmada belirtilen NATO'ya katkılarını ilave olarak, 2011 sonrası dönemde de NATO'daki varlığını ve etkinliğini artırarak devam ettirmiştir. Nitekim Türkiye; NATO balistik füze savunma sisteminin bir unsuru olan füze tespit ve takip radarına Şubat 2012'den itibaren Kürecik/Malatya'da ev sahipliği yapmaya,¹¹¹ Etkin Çaba Harekâtı'nın sonlandırılmasıyla 9 Kasım 2016 tarihinden itibaren Deniz Muhafızı Harekâtı'na katkı sağlamaya, Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Kuvveti'nin (VJTF) deniz unsuru olarak görev yapan Daimi Deniz Kuvveti (SNF)'ne katkı sunmaya başlamış, "Savunma Kapasitesi İnşası (DCB) Girişimi" kapsamında Gürcistan, Ürdün, Moldova, Irak ve Tunus DCB sürecinde yer almıştır.¹¹² 12 Kasım 2012'de kurulan Deniz Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi Komutanlığı (MARSEC COE) ise 8 Haziran 2020'de NATO'ya akredite olarak uluslararası askeri kuruluş statüsüne kavuşmuştur.¹¹³ Ayrıca, 2021 yılı NATO Mukabele Kuvveti Kara Unsur Komutanlığı görevi 3'üncü Kolordu (HRF) Komutalığı, VJTF Kara Tugayı görevi de 66'ncı Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı tarafından üstlenilmektedir.¹¹⁴ Bu çerçevede; araştırma 1991-2011 dönemini konu almakla birlikte, 2011 sonrası dönemde Türkiye-NATO ilişkilerinde gözlemlenen gelişmeler, çalışmada ortaya konan inşacı etkilerin geçerliliklerini koruduğuna işaret etmektedir.

109 Oğuzlu, "Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi", s. 118.

110 Reus-Smit et al., *Theories of International Relations*, s. 192-193.

111 "Kürecik nerede? Kürecik Radar Hava Üssü Hangi İlde?", *Hürriyet*, 16 Aralık 2019, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurecik-nerede-kurecik-radar-hava-ussu-hangi-ilde-41398232> (Erişim Tarihi 15 Kasım 2020).

112 "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barış Destekleme Harekâtlarına Katkıları", TSK <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme> (Erişim Tarihi 11 Kasım 2020).

113 Barış Gündoğan, "Deniz Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi Komutanlığı Türkiye'nin NATO'daki Yeni Askeri Kuruluşu Oldu", *Anadolu Ajansı*, 23 Haziran 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/deniz-guvenligi-mukemmeliyet-merkezi-komutanligi-turkiyenin-natodaki-yeni-askeri-kurulusu-oldu/1887099> (Erişim Tarihi 12 Kasım 2020).

114 Milli Savunma Bakanlığı Resmî Twitter Hesabı, 02 Ekim 2020, <https://twitter.com/tcsavunma/status/1312036831240880130> (Erişim Tarihi 14 Kasım 2020).

Kaynakça

- Adler, Emanuel (2007). "The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post-Cold War Transformation", *Paper Presented at the 2007 Meeting of the International Studies Association*, Chicago, s. 26-27.
- Adler, Emanuel ve Michael Barnett (1998). "A Framework For The Study of Security Communities", Emanuel Adler ve Michael Barnett (der.), *Security Communities*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 29-65.
- Aybet, Gülnur (2012). "The Evolution of NATO's Three Phases and Turkey's Transatlantic Relationship", *Perceptions*, Cilt 17, No 1, s. 19-36.
- Brüksel Zirve Bildirisi (11 Ocak 1994). "Declaration of the Heads of State and Government", Brüksel, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim Tarihi 27 Kasım 2013).
- Burton, Joe (2012). *NATO After the Cold War: Explaining the Durability of the Atlantic Alliance in a New Global Context*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dunedin, The University of Otago.
- Cem, İsmail (1997). "Turkey: Setting Sail To The 21st Century", *Perceptions*, Cilt 2, No 2, s. 1-4.
- Cem, İsmail (2002). "Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons For Turkey at the Beginning of a New Millennium", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 2, No 1, s. 1-6.
- Checkel, Jeffrey T. (1998). "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Cilt 50, No 2, s.324-348.
- Checkel, Jeffrey T. (1999). "Social Construction and Integration", *Journal of European Public Policy*, Cilt 6, No 4, s. 545-560.
- Checkel, Jeffrey T. (2005). "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework", *International Organization*, Cilt 59, No 4, s. 801-826.
- Çakar, Adem (2016). *Türkiye-NATO İlişkilerinin İnşacı Perspektiften Analizi: 1991-2011*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul, Harp Akademileri, Statejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Davutoğlu, Ahmet (2012). "Transformation of NATO and Turkey's Position", *Perceptions*, Cilt 27, No 1, Bahar 2012, s.7-17.
- "Erdoğan: NATO'nun Değişimi Türkiye'den Gerçekleşiyor" (29 Haziran 2004). *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-natonun-degisimi-turkiyeden-gerceklesiyor-237412> (Erişim Tarihi 05 Haziran 2016).
- Ereker, Fulya (2010). *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- "Faaliyetlerimizi Hukuk Normlarına Uygun İcra Ediyoruz" (18 Eylül 2017). *trthaber.com*, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/faaliyetlerimizi-hukuk-normlarına-uygun-icra-ediyoruz-333831.html> (Erişim Tarihi 23 Şubat 2021).
- Finnemore, Martha ve Kathryn Sikkink (1998). "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, Cilt 52, No 4, s. 887-917.
- "Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'dan Operasyon Açıklaması" (17 Mart 2016). *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmay-baskani-hulusi-akardan-operasyon-aciklamasi-40070963> (Erişim Tarihi: 04 Haziran 2016).
- "Genelkurmay'dan Çok Sert Açıklama" (29 Nisan 2007). *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961> (Erişim Tarihi 04 Haziran 2016).
- Gheciu, Alexandra (2005). "Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the 'New Europe'", *International Organization*, Cilt 59, No 4, s. 973-1002.
- Gülseven, Enver (2010). *Identity Security and Turkish Foreign Policy In The Post-Cold War Period: Relations With The EU, Greece and the Middle East*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Londra, Brunel University, Department of Politics and History.

- Gündoğan, Barış (23 Haziran 2020). “Deniz Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi Komutanlığı Türkiye’nin NATO’daki Yeni Askeri Kuruluşu Oldu”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/deniz-guvenligi-mukemmeliyet-merkezi-komutanligi-turkiyenin-natodaki-yeni-askeri-kurulusu-oldu/1887099> (Erişim Tarihi 12 Kasım 2020).
- Güvenç, Serhat (2013). *NATO’da 60 Yıl, Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları*. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- “History of COE-DAT”, TMMM, <http://www.coedat.nato.int/history.html> (Erişim Tarihi 22 Mart 2016).
- Hopf, Ted (1998). “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, Cilt 23, No 1, s. 171-200.
- Hopf, Ted (2000). “Constructivism All The Way Down”, *International Politics*, Cilt 37, No 5, s. 369-378.
- “İstanbul Girişimi BOP’un Askeri Boyutu” (30 Haziran 2004). *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/istanbul-girisimi-bop-un-askeri-boyutu-237548> (Erişim Tarihi 05 Haziran 2016).
- Kolasi, Klevis (2020). “Postyapısalcılığın Söylemsel Ontolojisinin Eleştirisi: Uluslararası İlişkilerde Söylem Dışı Alan ve Eleştirel Gerçekçilik”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, No 65, s. 83-100.
- “Komşularla Sıfır Sorun Politikamız”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa> (Erişim Tarihi 04 Haziran 2016).
- “Kürecik nerede? Kürecik Radar Hava Üssü Hangi İlde?” (16 Aralık 2019). *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurecik-nerede-kurecik-radar-hava-ussu-hangi-ilde-41398232> (Erişim Tarihi 15 Kasım 2020).
- Lizbon Zirve Bildirisi (20 Kasım 2010). “Lisbon Summit Declaration”, Lizbon, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2015).
- Mehmetçik İçin Yurttaşlık Eğitimi Projesi, <http://miye.tsk.tr/tr> (Erişim Tarihi 23 Şubat 2021).
- Milli Savunma Bakanlığı Resmi Twitter Hesabı (02 Ekim 2020), <https://twitter.com/tcsavunma/status/1312036831240880130> (Erişim Tarihi 14 Kasım 2020).
- “Mission”, TMMM, <http://www.coedat.nato.int/about.html> (Erişim Tarihi 22 Mart 2016).
- NATO Genişlemesi Üzerine Çalışma (3 Eylül 1995). “Study on NATO Enlargement”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (Erişim Tarihi 15 Mart 2015).
- NATO Handbook* (2006). NATO Public Diplomacy Division, NATO, Brüksel.
- NATO Savunma Bakanları Bildirisi (13 Haziran 1996). “Final Communiqué of Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers Session”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25065.htm?selectedLocale=en (Erişim Tarihi 21 Mayıs 2015).
- NATO Stratejik Konsepti (19 Kasım 2010). NATO, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2015).
- NRDC-T History”, NRDC-T, <http://www.hrf.tu.nato.int/history.html> (Erişim Tarihi 21 Mart 2016).
- “NATO ve Türkiye’nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/ii_nato-ve-turkiye_nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa (Erişim Tarihi 19 Mart 2016).
- Oğuzlu, Tarık (2012). “Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal bir Analiz”, *Orta Doğu Analiz*, Cilt 4, No 42, s. 9-17.
- Oğuzlu, Tarık (2012). “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, No 34, s. 99-124.
- Oğuzlu, Tarık (2012). “Turkey’s Eroding Commitment to NATO: From Identity to Interests”, *The Washington Quarterly*, Cilt 35, No 3, s.153-164.
- Oğuzlu, Tarık (2013). “Making Sense of Turkey’s Rising Power Status: What Does Turkey’s Approach Within NATO Tell Us?”, *Turkish Studies*, Cilt 14, No 4, s.774-796.

- Oğuzlu, Tarık (2013). *NATO Ortaklıkları ve Türkiye*. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- “Our Heraldry and History”, İzmir Kara Komutanlığı, https://www.lc.nato.int/articles.php?page_id=3 (Erişim Tarihi 21 Mart 2016).
- Prag Zirve Bildirisi (22 Kasım 2002). “Prague Summit Declaration”, Prag, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, (Erişim Tarihi 15 Mart 2015).
- “Rapid Deployable Corps”, NATO, http://www.nato.int/cps/sl/natohq/topics_50088.htm (Erişim Tarihi 21 Mart 2016).
- Reus-Smit, Christian et al. (2005). *Theories of International Relations*. New York, Palgrave Macmillan.
- Roma Zirve Bildirisi (8 Kasım 1991). “Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, Roma, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim Tarihi 8 Eylül 2013).
- Schimmelfennig, Frank (1998). “Nato enlargement: A Constructivist Explanation”, *Security Studies*, Cilt 8, No 2-3, s. 198-234.
- Solana, Javier (1996). “NATO in Transition”, *Perceptions*, Cilt 1, No 1, s. 1-5.
- Solana, Javier (1999). “NATO In The Twenty-First Century”, *Perceptions*, Cilt 4, No 1, s. 1-5.
- “Türk Silahlı Kuvvetlerinde Verilen İnsan Hakları Eğitimleri”, TSK, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=TSKInsanHaklariEgitimi> (Erişim Tarihi 23 Şubat 2021).
- “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkıları”, TSK, http://www.tsk.tr/6_uluslararası_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim Tarihi 21 Mart 2016).
- “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkıları”, TSK <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme> (Erişim Tarihi 11 Kasım 2020).
- “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Bölge Barışına Yaklaşımı”, TSK, http://www.tsk.tr/6_uluslararası_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim Tarihi 20 Mart 2016).
- “Türkiye’nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/i_turkiye_nin-uluslararası-guvenlik-perspektifi.tr.mfa (Erişim Tarihi 14 Mart 2016).
- Uzgel, İlhan (2010). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*. İstanbul, İletişim Yayınları, s. 243-324.
- Wendt, Alexander (1992). “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Cilt 46, No 2, s. 391-425.
- Wendt, Alexander (1994). “Collective Identity Formation and the International State”, *The American Political Science Review*, Cilt 88, No 2, s. 384-396.
- Wendt, Alexander (1998). “On Constitution and Causation in International Relations”, *Review of International Studies*, Cilt 24, No 5, s. 101-117.
- Wendt, Alexander (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Yanık, Lerna K. (2012). “Atlantik Pakti’nden NATO’ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Türkiye’nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34, s. 29-50.
- “2016 Yılı Kurs Rehberi”, BİOEM, http://www.bioem.tsk.tr/images/yayinlar/course_guide_2016.pdf (Erişim Tarihi 18 Mart 2016).
- Yılmaz, İsmet (2011). “Turkey and Nato’s Approach To Cooperative Security”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 10, No 3, s.19-23.
- Zehfuss, Maja (2004). *Constructivism in International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press.